

Слова проти слів.

Перший день думських дебатів з приводу урядової декларації не приніс нічого ні особливо нового, ні цікавого. Представники думських фракцій розтеклися в многоглаголанні й невідомо впали в ту саму помилку, в яку свідомо впав д. Коковцов. Останній довго балавав, а нічого не сказав; особливо блискучих наслідків він цим не досягнув, але, принаймні, додержав макіавелівського афоризму, що язика нам дано для того, щоб ховати свої думки. Можна, розуміється, всяк думати про те, наскільки винішня хвиля потрібує дипломатичної мови від наших міністрів, але не може бути сумніву, що думським депутатам макіавелієм цілком не потрібний. Їх мова повинна бути виразна, щира, одверта й категорична, бо з нею вони звертають на стілька до уряду, скільки до країни.

Саме цими прикметами промови думських ораторів не визначаються. Треба віддати справедливості правим і їх промовцям—Пурішкевичеві: до них цей звикд не підходить. Їх відповіді на декларацію—виразна, щира, одверта й категорична. Вони виразно зазначили, що до промови Коковцова ставляться негативно, що їм для повного щастя потрібні нові скорпіони проти извородців, громадянства, селян, Австрії—загалом, проти всіх і всього. Для себе-ж вони прохають тільки, щоб уряд згадав заслуги правих організацій у 1905 р. (погроми?) й щоб їм за це була видана відповідна нагорода грошми, або натурою. Можна розуміється, з огляду одвернутася од цієї цінної „програми“, але не можна відмовити їй у виразності й конкретності.

Нічого подібного ми не зустрічаємо в промовах представників націоналістів, кадетів, поступовців і партії центру, себ-то фракцій, найбільш відповідальних за напрям думської роботи. Звідусіль лунали вигукі, що близько нагадували славнозвісне глухівське „шапками закидаєть“. Думається, що в цім пунаті навіть кадетів й поступовців розминулися з справжнім настроєм народу. Людність живе нашими, більш печучими й реальними інтересами та потребами. Це добре підкреслили в своїх промовах представники недержавних національностей (поляків і мусульман), а також представник селянської групи, київський депутат Мершій. Чому представники найбільш численних опозиційних фракцій—кадетів і поступовців—не стали на цей реальний шлях, а захопились гратися в „високу політику“?

Треба стже признати, що перший день дебатів з приводу урядової декларації пройшов без користі як для думської опозиції, так і для тої великої частини народу, що прислухається до її слів. Далеко більшої уваги заслуговують виступи представників недержавних націй і селянської групи. Але до цього питання нам ще доведеться вернутись, коли дебати з приводу декларації будуть скінчені.

Без позиції.

I.

Ще недавно, на нашій пам'яті, національне питання перед російськими поступовцями не вставало зовсім у певних формах. Можна сказати, що на всю широчінь поставив його тільки 1905-й рік, коли недержавні нації Росії вперше змогли одвести голос і заговорили вишше про свої нагальні потреби. До 1905 року російське агадували вноді тільки про деякі продинокі нації, про Польщу та Фінляндію, і дуже рідко та й то видатіші одиниці підіймались до принципового розв'язання національної справи в її цілому. Одні одмахувались од неї через те, що національне питання, на їхню думку, було „узесьть“ і заважало ніби-то ставати „загально-людським завданням“; інші просто не „визнавали“ національних домагань; ще інші мовчали, соромливо ховаючи в душі, як признався був колись д. Ізгоєв, надії, що хтось брудними руками удорається з недержавними націями, а вже потім „дуже гарні люди“ використовують „для сильного добра“ їхню „необхідную, хотя і грязную роботу“... Хоч і як неоднаково дивилися на національну справу згадані люди, проте практично всі сходились на нехтуванні її та на замовчуванні того, що доводилось терпіти недержавним народностям у Росії. Колись в українській пресі проскочив був прикладений до національної справи епітет—„неіснуюче питання“. Нецарданний сам по собі, в обставинах тогочасного російського життя, він справді дуже добре характеризував національну справу: її справді наче не було і нічого вона не захоплювала й не турбувала, нікому клопоту не завдавала, окріч хіба тих, на кого тоді ніхто й уваги звертати не хотів,—то-б то заступників тієї чи иншої „плебейської“ нації.

1905-й рік перевів справу на иншу колію. Розв'язано язика недержавним націям, а разом виявився й ті болячки, що густо обели національне життя їхнє. Одмахуватися од національного питання вже не можна стало. Навіть високі особи в своїх деклараціях агадують тепер про його,—як, то инша річ і про це ми тепер не говоритимемо. Велику одину в кождах на національну справу констатують люди, взагалі до національ-

них домагань непрхильні, хоча разом вони й не зовсім добре розуміють причини такого зросту в національній справі. „Чамалі одміна,—пише напр. в останній книжці „Русск. Мысли“ згаданий допіру д. Ізгоєв,—сталися і в сфері національної справи. але воно, чи добре, але П. А. Столипин дуже таки позунув Росію по шляху австрійського типу в розвитку. Партія великоруських націоналістів, яку він створив, поки що надто великої здатності до життя не виявила. Але-ж почин, що зробила столипінська політика національних курій та зв'язаного з ними національного цюкування, дуже одбився на психології націй пригночених. Вони наче тільки й сподівались цього столипінського штовхана. Націоналізм не-великоруських народів Росії безцперечно збільшився колосально за п'ять років столипінського режиму. І знов же, хоч як ми до цього факта ставились—ми повинні на його зв'язати насамперед як на факт. І ми бачимо, як потроху люди, що недавно ще зовсім і не думали про якість націоналізму, тепер, практично з ними стріваючись, мусять займати все виразнішу та виразнішу до них позицію“. („На перевалі“,—„Русская Мысль“, 1912, XI, 176—177).

II.

Отже потребу виразнішої і певної позиції в національній справі визнають тепер, як бачимо, навіть люди, що зовсім і не думали про якість націоналізму“. Це, правда, не значить, що вони її, оту тверду й певну позицію, знайшли і мають. Навіязки, колишніе уперте нехтування національної справи тепер помщається за себе, озиваючись тим, що позиція та иня у руки не дається. Це бачимо вже з наведених слів д. Ізгоєва: йому здається, що тільки Столипин пустив Росію на шлях „австрійського розвитку“ в національній справі, що як би не було оргії войовничого великоруського націоналізму, то недержавні нації сиділи-б собі нищечком і не рипалися з своїми потребами. Такий погляд на генезу національної справи не забрався показати себе і на тій позиції, яку зайняв д. Ізгоєв і яку найкраще можна характеризувати виразом—„без позиції“.

...За поважне зв'язище треба уважати щиро-націоналістичні виступи усяких націй Росії не тільки по окраїнах, але навіть і в центрі,—пише д. Ізгоєв.—Євреї, де могли, просто ставили питання про потребу спеціально єврейських депутатів...

Поляки, німці й мусульмане мали свої групи й перше. Українці виставили дві платформи. Одна, більш поміркована, дозволяла українцям брати участь в російських поступових партіях, аби вони приймали деякі пункти української програми. Друга, більш крайня, вимагала, щоб була спеціальна українська група, незалежна од російських партій, хоч би як широко ставили вони українське питання в своїх програмах. У всіх виступах більших націй виразно проступала така думка: як би у нас було досить сили, ми б виставили власного кандидата, а як такої сили немає, то голосуватимемо за того, хто більш обіцяє нам у національних домаганях. Національності виступали, таким чином, не як політичні групи, а як національні, об'єднані самам національним почуттям та інтересами“ (стор. 178—179). Це д. Ізгоєв, звівно, обурює, і він робить останній ступінь по тому шляху „без позиції“, на який ступав у національній справі наперекір може своїй волі. До того останнього ступіня ми ще маємо вернутись.

Сергій Єфремов.

Політичний огляд.

Увага всієї Європи, яка цікавиться сучасним політичним життям, на переговорах Турції з балканськими спільниками, що почалися на тім тяжні в Лондоні. Чи дадуть ці переговори згоду, чи, навпаки, війна знов розпочнеться?

Раніш, ніж на це питання прийде якась певна відповідь, пройнуть може довгі і важкі дні загального напруження. Вже й тепер в Лондоні йдуть чутен, що переговори можуть затягнутись на яких п'ять тяжнів. Турки заявляють переговори навмисне, щоб автррати більше часу. Турецькі делегати, заприклад, приїхали в Лондон без відповідних інструкцій і тепер одмовляються від рішучих виступів на конференції, дочекаючись ніби цих інструкцій. Тим часом кріпости на Чаталджи зміцнюються, перевозяться сила війська з Малої Азії, доставляються морем провіант, зброя і т. инше. Значайно, що й болгарі і інші їх спільники не дримають тим часом, але все це свідчить, що на переговори в Лондоні ніхто не покладає особливих надій і що кінець війні ще не такий близький. Що переговори можуть перерватися, про це вже ясно свідчать останні телеграми з Лондону і Софії. Лондонські телеграми повідомляють, що турки ні за що не хотять оддати болгарам Адріанополь, а в інструкції болгарським делегатам ясно сказано, щоб вони не вертали до дому „без Адріанополя“. Упертість турків, звичайно, цілком зрозуміла, бо лишавшись без Адріанополя, вони лишаються без цілої провінції, без захисту з мівночі, але упертість ця дратує балканських спільників і вони готові будуть перервати переговори, коли турки не одмовляться від Адріанополя. З Софії повідомляють, що

цей шум розбудженого життя дає надію на будучість Росії й творчу силу роботи сьогоднішнього дня".

Вже в цім уривку маємо вичерпуючу характеристику майбутнього напрямку нової газети. Коли б не увага про необхідність конституційно-демократичного ладу, можна було б подумати, що нова газета буде органом російських націоналістів—тих самих, що три дні тому устами славнозвісного Савенка виголосили в Державній Думі свою „зоологічну“ програму. Але ця увага показує, що в даним разі маємо діло з російськими націоналістами новітньої формації—тими самими, що в Москві мають своїм органом „Утро Росії“, а серед журналів мають своїм представником Русскую Мысль". Нашого полку прабуло, — можуть вони тепер сказати.

Ще краще виявляє фізіономію нової газети стаття П. В. Струве, надрукована в тім самім II числі. Вже саме ім'я д. Струве, особливо, коли те ім'я з'являється, як прапор, у першій числі нового органу, промовляє за себе досить не двозначно.

Але слова колишнього редактора „Освобожденія“, а теперішнього будівничого „Великої Росії" й ворога „українського партвуляризму" промовляють ще виразніше. Доводять необхідність твердої власті, він каже: „Або в нас буде неперестанно зростати відчуженість активних і поступових сил од держави, а капітал здорового консерватизму буде по-старому прирівнюватися до нуля чи навіть буде підмінюватися часто негативним поняттям—правим хуліганством, яке в 24 години повертається в ліве хуліганство,—або Росія дістане нарешті сильну власть, здатну до здійснення ліберальної політики".

Можна було-б сказати багато дещо слушного й по суті важкого, порушених у двох наведених цитатах з нової газети. Можна було-б запитати „Русск. Молву", де це вона чула й бачила „напруження національного почуття" й „далекій шум зростаючого національного захоплення" серед великоросія. Можна було-б, далі, запитати, яким чином „цей шум дає надію на будучість Росії й на творчу роботу сьогоднішнього дня", а також—про яку це „творчу роботу" бадає газета; чи, часом, не про роботу в Державній Думі? Нарешті, можна було-б зауважити д-ві Струве, що він мішає до купи такі протилежні поняття, як „конституційний демократизм" і „здоровий консерватизм", як „сильна власть" і „ліберальна політика", що він, нарешті, дозволяє собі де-яку неадекватність, вигадуючи якоесь неіснуюче „ліве хуліганство" й прарівнюючи його до цілком реального „правого хуліганства". Але для вияснення всіх цих питань ще буде час.

Тут-ж цікаво було вияснити тільки те, якій і чий справі служитиме нова газета. Здається, що не помилимося, коли скажемо, що служитиме вона у всякім разі справі не нашої. Справедливість цього висновку виясниться найближчими-ж днями, коли на сторінках помірковано-правої російської преси залуає „осада" назустріч новій газеті.

Без позиції.

III.

Ми бачили того разу, як занедало „вільно" переказав російський публіцист українські передвборчі платформи, вважаючи їх за „откровенно націоналістическія (sic) висловлення". Вже з самого цього епітету та поділу тих платформ на „помірювану" й „крайню" можна гадати, чи зрозумів він і як саме зрозумів ті українські документи. Для д. Ізгоєва оборона найелементарнішах та найпекучішах національних домаганнів—це, як бачимо, саме тільки „откровенно націоналістическое висловлення." Йому чудно навіть чути, що якась українська група може виставляти на своєму прапорі незалежність од партій російських. Він певне й у думках собі не покладає, що можуть бути, і справді такі єсть, українські партії політичні, які одрізняються од російських тими чи іншими політичними домаганнями. І як найвища догана, як найбільший докір національним групам, брешуть кінцеві слова д. Ізгоєва, що національності виступали на виборах „не (?) як політичні групи, а як національні, об'єднані самими (?) національним почуванням та інтересами".

Звичайно, чудно якое і доводити, що це просто таки неправда, що коли до загально-політичних постулатів пригнічені національності долучають ще й національну,—ді самі в яких вони за сьогоднішніх політичних обставин таку велику кривду мають,—то тут ще нема того „націоналістичного" елементу, який п'янеє в заявах та вченнях великоросійських націоналістів. Д. Ізгоєв просто не може зрозуміти, чим одрізняється націоналізм війовничий од націоналізму оборонного, автор побачі блукає в національному питанні,—ну а цюочі всі воли однакові на мاست: усі сірі.

Виявивши таку бестямність у національних справах взагалі, не міг д. Ізгоєв не вилузувати, звичайно, і в спеціально українському питанні. Українські платформи рижалися, як відомо тільки на пункті блоків з іншими поступовими групам, але обидві вони ставили українські домагання однаково й обидві були покажчиком як-раз-того, чого так не вхваляв

д. Ізгоєв—тоб-то незалежності українських політичних груп од російських. Адже домовлятися між собою, сходитися чи розходитися можуть тільки незалежні одна од одної групи, і вже самий факт таких умов повинен би показати російському публіцистові, що не про „участіє українцевъ въ общерусскихъ прогрессивныхъ партияхъ" річ була, а про щось інше. Ми те інше розуміли як згоду на однакових принципах та боротьбу спільними силами за спільні політичні домагання, а не як підлеглість російським групам за-для невідомо чийх чудових очей, не як безоглядну калитуляцію—приходьте, мовляв „княжити і володіти нами". Ось чому цілком натуральним для нас було те, що здається нечуваною ересю д. Ізгоєву: думка про власних національних кандидатів, де тільки була надія провести їх. Адже що до загальних політичних постулатів, то не взяли ж ще на них монополію російські поступовці,—отже од українських чи інших національних кандидатів поступовці збитків не було б; за те було б те, чого може й не буде в Думі: свідома оборона українських інтересів. З політичного боку українські чи інші національні кандидати нічим не поступилися б перед росіянами, але вони б мали перевагу в тому, що розуміли б і виявляли національне питання. І найбільш може шкода од минулих виборів як-раз у тому, що вони не дали свідомому українству жадного мандата, що саму українську справу в Думі вони поставили в залежність од ласки чи неласки чужих і незаінтересованих людей, які не завжди можуть навіть зрозуміти до ладу, яку велику вагу має та справа не для самої України, а й для цілої держави. Не знати цього—значить, бути як-раз без позиції там, де, кажучи словами д. Ізгоєва,—треба ж нарешті пошукати „все виразнішої та виразнішої позиції".

IV.

Але найдужче брак такої позиції позначився у нашого автора там, де він пробує дати практичні поради своїм політичним однодумцям. Несвідомість справи доводить його до того, що він починає говорити просто такі несосвітлені речі, удаючи навіть до похвалок та погроз... тім самим націоналізмом, який допіру так гостро засудив у пригнічених націй, потовиши їх в одній ступі з прихильниками столиційської політики. „Одно слово,—скажуться д. Ізгоєв на принципі своєї статті,—усіма сторонами облягають часто націоналістичні сили з своїми домаганнями імперську російську партію, що не вважає (!) за національні ріжниці. Силою річей, ударами національних дубців (!) і силують шукати національних підвалин, думати, що основою для неї повинні бути ті елементи російської людсьости, що звуть себе „русскими", не вилучаючись окроме в національній одиниці українців та білоросів. А наслідком цього мусять бути те, що російські поступовці партії, аби запобігти прикрому торгові, та ще й не останньому, повинні будуть виробити доміадні й певні програми в національних справах. А виробивши такі програми, поступовці скажуть загупникам націй: оце ми по розуму й по совісті можемо обіцяти, що зробимо в складній плутанині національних інтересів; як що вам цього мало—робіть, як знаєте, та знайте ж і те, що допомагаючи нам спускаєте на нас, ви тім самим підсажуєтеметє Маркова 2-го та Пурішкевича. Отака певна й категорична відповідь швидко допоможе узадняти загострені стосунки, а ніж певні й туманні формули, що обіцяють занедало багато, але дають дуже мало" („Русская Мысль", стор. 179—180).

Ось маєте—як високо ми злетіли, і як низько сіяли!—Почали ми з „найвиразнішої позиції" в національній справі, а тепер виявилось, що не то позиції, а навіть програми у російських поступовців ще нема, що її ще треба виробити, та й то тільки тоді треба буде, коли усіма сторонами скартитимуться на поступовців „удари національних дубців!" На національне питання „ми повинні вважати як на факт"—це писалось на початку статті; імперська партія „не вважає на національні ріжниці"—це пишеться на кінці... А між цими двома граничними стовпами легенько витаєцьовує собі д. Ізгоєв, поміж докорами націям, шукаючи того, що, на його думку, краще потрібно тепер мати—„все виразнішої та виразнішої позиції" в національній справі.

Він її знайшов—як що це тільки можна звати хоч якоюсь позицією—в проблематичній надії, що колись може, та й то аж під страхом „національних дубців", поступовці таки вироблять національну програму. Помагай-бі!—од широго серця скажемо ми. Але разом дуже боїмося, що коли виробляти її доведеться з тими засобами, в якими оце д. Ізгоєв, напр., п'яне своєї міркування про національну справу, то... як би не довелось поступовцям лишитися зовсім без програми. Воду вари—вода й буде, і з абсолютної порожнечі нічого путячого таки не виварить.

Сергій Єфремов.

Державна Дума.

Засідання 8 декабря.

Голова Родзянко читає таку телеграму од Його Величності: „Голові Держ. Думи. Подякуйте від Мене